

Sándor László – zeneszerzés DLA zárókoncert – 2021. június 21.

Ismertető

A 15. század szellemiségével, azon belül Du Fay művészetével, munkamódszereivel, gondolkodásával, alkotói-emberi alapállásával történő szembesülés olyan élmény, ami egzisztenciálisan érinti meg mindazokat, akik a témában mélyebben elmerülnek. Ez így történt az én esetemben is és a zárókoncertemen megszólaló hangok nagyon erősen reflektálnak erre az élményemre. A Du Fay-kutatás során továbbá szükségszerűen került a figyelem előterébe a gregorián ének és egyáltalán maga a liturgia, mint fogalom, illetve e két tényező sajátos kapcsolatának vizsgálata is.

A koncerten számos olyan zeneszerzés-technikai módszer feltűnik, amit a középkor utolsó évszázadaiban találtak ki és alkalmaztak előszeretettel. Ilyen például a kánon és az izoritmikus szerkesztés: az *Offertorium musicum* majd' minden tétele kánon-szerkesztésű, a *fuvolaversenyben* pedig megszólal a korai 15. századi stílusban íródott izoritmikus motetta-utánezet. Különös hangsúllyal lesz jelen a koncerten a gregorián ének és a liturgikus gondolkodás: az *Offertorium musicum* gregorián offertorium-dallamokra és Pater noster-dallamrészletekre épül, az *advigilium* szó pedig rövid dicsőítő zsolozsmát jelent, tehát egyfajta „kis liturgia”. Természetesen a 15. században elképzelhetetlen lett volna hangszerrel megvalósított liturgia, mind a mise, mind a zsolozsma lényegét tekintve vokális történet volt; ezek a darabok részben ettől is „kortársak”, az alapvetően vokális alapanyag ellenére bennük a hangszerek használata dominál. Az izoritmikus motettákban nem ritkán, így Du Fay általam vizsgált *Nuper rosarum flores* szövegkezdetű motettájában is kimutatható az a strukturális elv, melyet Cage megfogalmazását kölcsönvéve „mikro-makro struktúraként” említek a disszertációmban. Ma erre előszeretettel használjuk – nem egészen helyesen – a Mandelbrot által bevezetett *fraktál* kifejezést. A kis, a közepes és a nagy

(egész) zenei egységek belső működésének egymáshoz való megfeleltethetőségéről, hasonlóságáról van szó; a fuvolaverseny felépítése fraktális sémákat, mikro-makro struktúrákat követ. Végül a koncert darabjainak kiválasztásában visszaköszön a későközépkor sajátos szellemi-irodalmi érdeklődése is, melynek mintegy a középpontjában helyezkedik el a kor talán legtöbbet megzenésített, olvasott, magyarázott, hivatkozott irodalmi forrása, a mély szimbolikát rejtő Énekek Éneke: a fuvolaverseny tételei az Énekek Éneke választott mondataira épülnek.

A koncert műsora tehát rendkívül erősen kötődik a doktori kutatásaimhoz. A 15. század szellemiségében eltöltött varázslatos időszak 2014-ben kezdődött, ám hatása csak lassan ülepedett le bennem. A műsoron szereplő darabok legkorábbi zenei gondolatai 2017-ből valók (így a fuvolaverseny második tétele: *Kristálymadár énekel a gyöngyöző cseresznyék között*), a legkésőbbiek pedig idén tavasszal készültek el (például az *Offertorium musicum* bizonyos tételei, vagy a fuvolaverseny egésze).

Offertorium musicum – 2017-2021

Az *Offertorium musicum* cím a *Musikalisches Opfer* latin fordítása, és éppen úgy, ahogyan Bach műve, e ciklus is 10 kánont tartalmaz. E kánon-szerkesztésben írott tételek mindegyike tartalmazza a gregorián Pater noster-dallam egészét, vagy részleteit – ahogyan ezt a tételcímek mutatják – valamint a dallamrészlet mondatához teológiailag kapcsolódó offertorium-dallamokat. Bizonyos tételekhez más cantus firmusok, kölcsönzött zenei anyagok is társulnak, így a második tételben a tétel megrendelőjének, Martin Tchiba zongoraművész-zeneszerzőnek egy darabjából való 9 hangú dallam-sor, vagy a harmadik tétel elektronikus anyagában hallható madárénekek-sor. Egy tétel – a kilencedik – alcímet is kapott: *A Szentháromság tükröződik a tó vizében*. Bár a tételek karaktere különböző, e különbségek oka csupán zenei. A megszólaló karakterek nem akarják a mondatok esetleg kiolvasható érzelmi tartalmát a szó hétköznapi értelmében kifejezni.

Tételek:

- 1. Pater noster (egész)**
- 2. Pater noster, qui es in caelis**
- 3. Sanctificetur nomen tuum**
- 4. Adveniat regnum tuum**
- 5. Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra**
- 6. Panem nostrum cottidianum da nobis hodie**
- 7. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris**
- 8. Et ne nos inducas in tentationem**
- 9. Sed libera nos a malo! – „A Szentháromság tükröződik a tó vizében.”**
- 10. Pater noster (egész)**

Advigilium – 2018

Sáry Bánk zeneszerző barátom, kollégám 45. születésnapjára felesége, Szilágyi Erzsébet szobrász, ötvösművész felkért 45 zeneszerzőt 45 másodperces művek írására. Ezen a bizonyos ünnepi koncerten hangzott el az *Advigilium* is. Tételei átlagosan 45 másodpercesek; 38 másodperc és másfél perc között változik a tételek időtartama. Ez a képzeletbeli mini-liturgia a fény Teremtőjének dicséretével és a saját teremtésemért mondott hálával indít, majd a Szűz Mária-tisztelet szavai után az idő és a természet Alkotójának magasztalásán át a Feltámadásig jut el. A tételek cantus firmusa egy himnusz- és négy antifóna-dallam:

I. **Lux de luce**

antifóna (vízkereszt)

*Fény a fényből, feltündöklöttél, Krisztus! Néked a bölcsek
ajándékot hoznak, alleluja, alleluja.*

II. **Dominus possedit me**

antifóna

*Az Úr szerzett engem útja kezdetén,
mielőtt bármit alkothatott volna kezdettől;
még nem voltak a mélységek és én már megszülettem
amikor az egeket csinálta, én már vele alkottam mindent.*

III. **Ave spes nostra**

antifóna (karácsony)

*Üdvözlégy, reménységünk, Isten érintetlen szülője!
Üdvözlégy, aki azt az Üdvözlégyet az angyaltól vetted! Üdvözlégy, aki
magadba fogadod az Atya ragyogását, te áldott! Üdvözlégy, tiszta,
legszentebb szűz, egyetlen hajadon! Téged dicsóít minden
teremtmény, a Világosság anyját, alleluja, alleluja, alleluja.*

IV. **Inventor rutili**

körmeneti himnusz

*A ragyogó fények szerzője, jó vezér,
ki meghatározott szakaszokkal szétosztod az időt;
lelent már a nap, betör a rút káosz:
add meg fényedet Krisztus a tieidnek.*

V. **Pax vobis**

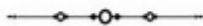
alleluja

*Alleluja! Nyolc nappal ezután, míg az ajtók zárva voltak, megállt
Jézus a tanítványok között, és mondá nékik: Békesség tinéktek!*

Olvadó jég az ablaküvegen – 2019

Éveken keresztül egy fűtetlen padlásszobában dolgoztam – télidőben kabátban, sálban, sapkában – melyben a csupasz betonon elhelyezett asztalra vetült a fölötte lévő ferde tetőablakból a természetes fény. Egyik téli reggelen a tetőablak fényesen csillogott a ráfagyott jégvirágoktól. Az emelkedő Nap megvilágította az ablakot, ettől olvadni kezdtek a jégvirágok; az *Olvadó jég az ablaküvegen* című darab ebből az élményből született. A mű némi leegyszerűsítéssel tulajdonképpen 14 hangból áll,

fogjuk fel úgy, hogy ez a 14 hangú tartott akkord az ablakra fagyott jég. Egy ponton a 14 hangot megvilágítja egy fény-és-hőforrás, mely nem más, mint egy 5 tagból álló utasítássorozat: 1. változzon meg a hang regisztere 2. változzon meg a hang magassága 3. változzon meg a hang hangszíne (játékmódja) 4. tűnjön el a hang, majd kis idő múlva jöjjön vissza 5. tűnjön el a hang és ne is jöjjön vissza (olvadjon el). Az utasítássorozat minden hang esetében más és más sorrendben, illetve más sebességgel valósul meg. A teljes utasítássorozat 6 perc alatt fejt ki hatását az egész zenei anyagra (az én ablakom jégvirágjainak elolvadása természetesen ennél jóval tovább tartott).

Du Fay: Salve, flos Tuscae gentis – 1436; Sándor László hangszerelése – 2020-21

Disszertációm Du Fay *Nuper rosarum flores* motettájáról szól, mely a firenzei katedrális felszentelésére íródott, és ezen a nevezetes eseményen is hangzott el.¹ Sok jel mutat ugyanakkor arra, hogy Du Fay nem csak ezt az egy művet írta a templomszentelésre, illetve a ceremónia körüli egyéb udvari és liturgikus eseményekre. A *Salve, flos Tuscae gentis* izoritmikus motetta belső szerkezete, szakaszainak időaránya pontosan egyezik a *Nuper rosarum flores* hasonló tulajdonságaival, emiatt a Du Fay-kutatók egy része a *másik templomszentelési motettának* tartja.² A műből készítettem egy zenekari letétet, egyfajta parafrázist. A vállalkozás azért nem veszélytelen, mert az alapanyag markánsan vokális természetű zene. Tudjuk, hogy az itáliai gyakorlatban a motetták bizonyos szólamait (akár minden szólamát, de különösképpen a cantus firmus(oka)t) erősítették hangszerekkel, leginkább harsonákkal. E tényből indultam ki a hangszerelés elkészítésekor, természetesen jóval túlmentem a „korabeli hangzás rekonstrukciójának” egyébként is járhatatlan ösvényén.

Vox dilecti mei (Kedvesemnek hangja) – fuvolaverseny – 2020-21

Az Énekek Éneke későközépkori értelmezésében a szerelmi költészet, az erotikus költészet, a Szűz Mária-tisztelet, Jézus és az Egyház kapcsolata, valamint a misztika Isten-ember egyesülésének belülről izzó vágya kibogozhatatlanul keveredik és fonódik össze. Teljesen lehetetlen lett volna Du Fay korának szellemiségét, de akár a *Nuper* Máriához könyörgő szövegét megértenem anélkül, hogy ebben az értelmezési hagyományban el ne merültem volna. Az is elképzelhetetlen volt ugyanakkor, hogy ebből az elmerülésből ne szülessék zenemű. A fuvolaverseny hét szakasza (öt tétele és két közjáték) az Énekek Énekéből választott egy-egy mottó alapján íródott. A második tételbe beépült a már említett izoritmikus motetta-stílusgyakorlatom, melynek szövegei ugyancsak az Énekek Énekéből valók, akárcsak a cantus firmusnak választott antifóna szövege is.

1 A disszertáció elérhető: https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/sandor_laszlo

2 Például: Phelps, Michael K.: „The Pagan Virgin? Du Fay’s *Salve flos*, a Second Consecration Motet for Santa Maria del Fiore.” Anna Zayarnaya, Bonnie J. Blackburn, Stanley Boorman (szerk.): *Qui musicam in se habet. Studies in Honor of Alejandro Planchart*. (Middleton: American Institute of Musicology, 2015.) 501-514. 507-509.

Tételek, mottók:

I. Téma és variációk

„Virág vagyok a mezőn és liliom a völgyben.”

Közjáték 1: „fel ne ébreszd a szerelmet!”

II. Kristálymadár énekel a gyöngyöző cseresznyék között

„Ki az, ki felbukkan, mint a hajnal?”

III.

„Tégy engem, mint pecsétgyűrűt a szívedre!”

Közjáték 2: „Ott találtak engem a várost járó őrök, ütöttek, sebesre vertek.”

IV.

„Perdülj, perdülj, Szulamit!”

V. Hortus deliciarum

„Elzárt kert vagy húgom, mátkám, elzárt kert, lepecsételt forrás.”

A motetta-betoldás szövege:

TRIPLUM *Ímé, szép vagy én mátkám, ímé, szép vagy, a te szemeid olyanok, mint a galambok.
Ímé, te is szép vagy én szerelmesem, gyönyörűséges, és a mi nyoszolyánk zöldellő.
A mi házainknak gerendái cédrusfák, és a mi mennyezetünk ciprusfa.*

MOTETUS *Mindenestől szép vagy, én mátkám, és semmi szeplő nincs benned!*

TENOR *Ékességeddel és szépségeddel siess elő, menj és uralkodjál!*

Szeretném ezen a helyen is hálámat kifejezni Itzés Gergely barátomnak, a fuvolaverseny megrendelőjének. Hálás vagyok továbbá Antal Mátyásnak, aki a járványhelyzet miatt kétszer is elhalasztott koncert mellett mindvégig kitartott és aki nem csak a fuvolaverseny bemutatását vállalta, hanem a koncert második félidejét nyitó Du Fay-motetta parafrázisát is; és ezzel együtt köszönöm meg a Miskolci Szimfonikus Zenekar művészeinek munkáját, segítségét is. Köszönöm továbbá Keresteš Szabolcsnak az elektronikus zenei anyag elkészítésében nyújtott segítségét.

[A fenti kép bal felső sarkában látható ikon Lukács apostolt ábrázolja, aki a hagyomány szerint az első Hodégétria Istenszülő (Theotokosz) ikon festője. Középen az Aedilium (Edili 151) kézirat (15. sz.) részlete látható a templomszentelési liturgia kezdőhangjaival: „*Terribilis est locus iste*”; a fotót a firenzei Biblioteca Medicea Laurenziana jóvoltából tudtam elkészíteni és közölni. Jobbra lent a Montpellier kódex (13. sz.) egyik különös ember-állat küzdelmét ábrázoló illuminációja látható.]

Sándor László

2021-05-29